

Diaconale lezing 11 november 2017

Tien jaar diaconaal onderzoek

Prof. dr. Herman Noordegraaf

In zeer beknopt bestek zal ik proberen enige bevindingen uit mijn onderzoek naar diaconaat weer te geven. Ik doe dat in drie blokken die ieder uitlopen op een stelling die ik graag ter discussie voorleg. Het betreft de ecclesialogische positionering, de plaats van het diaconaat in het geheel van de kerk dus, het diaconaat in de overgang van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving en de toekomst van het diaconale werk als het om menskracht gaat. Voor enige literatuur waarvan ik auteur of mede-auteur ben, zie sheets 4 en 5 van de Powerpoint presentatie.

Blok I – De plaats van het diaconaat in het geheel van de kerk en vooral van de Protestantse Kerk in Nederland.

Hierbij heb ik mij vooral gericht op de opvattingen van Calvijn dienaangaande, omdat deze tot op vandaag aan de dag een grote invloed hebben en omdat mij in het Calvijnjaar, 2009, de herdenking van de vijfhonderdste geboortedag, van meerdere kanten werd gevraagd naar Calvijns opvattingen over het diaconaat. Ik ontdekte dat Calvijn het diaconaat als wezenlijk voor kerk en gemeente zag. Voor hem was voor het kerkzijn de vroegchristelijke gemeente normatief en deze kende vanaf het allereerste begin naast de dienst van het Woord de dienst van de Tafel, dat wil zeggen de zorg voor armen, zieken, vluchtelingen en andere mensen in nood. Deze dimensie van geloof en kerk moest ook haar uitdrukking in de organisatie van de kerk. Vandaar dat Calvijn opkwam voor het ambt van diaken dat gelijkwaardig was aan de andere ambten van predikant, ouderling en, bij Calvijn nog, de leraar. De Nederduitse Gereformeerde kerk in de zestiende eeuw nam dit model over. Voorts kwam er een College van diakenen met een eigen rechtspersoonlijkheid, opdat geld dat bestemd was voor de armen voor hen bestemd zou blijven. Tot op vandaag de dag heeft diaconaat een wezenlijke en volwaardige plaats in de Protestantse Kerk en ook in Kerk 2025 blijft dat zo. Diaconaat behoort tot het dna van de kerk!

Aan deze structurering van het diaconaat is echter wel het gevaar verbonden van verkokering. Diaconaat is dan een afzonderlijk spoor in de kerk zonder met andere werkvelden verbonden te worden. Ik kan dat illustreren met mijn ervaringen in het onderwijs. Studenten moesten in het kader van de colleges diaconaat onder meer het beleidsplan van de kerkelijke gemeente, waar ze een leerplek hadden, bekijken op wat er over diaconaat in stond. Ik heb er verder geen onderzoek naar gedaan en ik weet niet in hoeverre de bevindingen representatief zijn voor heel de Protestantse Kerk, maar in het merendeel van de beleidsplannen waren de werkvelden van diaconaat, pastoraat, eredienst, missionair werk, vormings- en toerustingswerk, catechese en nog meer niet of slechts in beperkte mate op elkaar betrokken. Ook werden ze niet gedragen door een gezamenlijke visie op kerkzijn die doorwerkt in de diverse werkvelden.

Daardoor blijven er kansen en mogelijkheden liggen.

Wordt het diaconaat gevoed vanuit de eredienst, weten we van de diaconale betekenis van de dienst aan de Tafel, krijgen de noden die men tegenkomt in de diaconale praktijk een plaats in de voorbeden, worden in het pastoraat ook materiële en sociale noden gesignaleerd en zo is er meer te noemen.

Dat leidt mij tot de volgende stelling:

Het is van belang om een gezamenlijk gedragen visie op de roeping van de kerk te hebben, zowel voor het intern functioneren als voor de relatie met de samenleving, lokaal, regionaal, nationaal en wereldwijd. Daarbij dienen de onderscheiden werkvelden in hun onderlinge relatie doordacht te worden.

Blok 2 – Van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving.

Hoewel de invulling van de participatiesamenleving nog op verschillende wijzen kan plaatsvinden, is er wel degelijk een richting aan te wijzen als we haar vergelijken met de klassieke verzorgingsstaat. De nadruk komt te liggen op eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid en de inzet van maatschappelijke organisaties, vrijwilligers en mantelzorgers. Voorts op de verantwoordelijkheid van de burgerlijke gemeente voor de beleidsvoorbereiding, bepaling, uitvoering en evaluatie (decentralisatie). Dit alles stelt kerken voor de vraag: hoe willen wij kerk zijn in het nieuwe type samenleving dat gestalte krijgt?

Onderzoek dat ik verrichtte, wijst uit:

- Kerken, lokale overheden en maatschappelijke organisaties zijn zoekende naar hun rol in deze.
- *Buitenperspectief: hoe zien overheden de rol van de kerken?*
 - Kerken zijn een van de vele maatschappelijke organisaties in het brede veld van zorg en welzijn.
 - Het is niet vanzelfsprekend dat zij door de overheid als relevante factor worden gezien als gevolg van onbekendheid, soms weerstanden, of een beroep op de scheiding van kerk en staat (dat berust m.i. op een verkeerde interpretatie van dit beginsel).
 - Kerken zijn interessant voor de overheid als ‘leverancier’ van vrijwilligers, kwaliteit van werken en het bereiken van doelgroepen die anderen niet of minder bereiken en soms ook vanwege de beschikking over gebouwen.
- *Vanuit kerken (binnenperspectief):* roeping om zich in te zetten ten dienste van mensen in materiële en sociale nood.

We kunnen vaststellen dat de WMO een impuls aan kerken heeft gegeven om zich te bezinnen op hun rol in de lokale samenleving. Voorts dat de activiteiten vooral gericht zijn op het creëren van ontmoetingsplekken en maatjesprojecten. Het betreft veelal kleinschalige activiteiten gericht op het optrekken met mensen, luisteren naar hun levensverhalen, de tijd hebben voor hen, betrouwbaar zijn en het op basis daarvan geven van materiële en immateriële ondersteuning.

We moeten ons ervan bewust zijn dat de WMO, Participatiewet en Jeugdwet kansen en bedreigingen geven, mede omdat principiële visies gecombineerd worden met sterke bezuinigingsdoelstellingen.

Positief: de invalshoek van participatie (van ‘zorgen voor’ naar ‘zorgen voor’), de ruimte voor nieuwe initiatieven uit de lokale samenleving en politiek. Echter:

- Zelfredzaamheid kan tot een ideologie worden waardoor er te weinig aandacht is voor de kwetsbaarheid van het bestaan en onvoldoende onderkend wordt dat er mensen zijn die niet of in beperkte mate zelfredzaam zijn.
- Mensen vallen door de bodem van het bestaan en krijgen niet de ondersteuning en zorg die zij behoeven.
- Verschraling van ondersteuning en zorg vooral omdat de communicatieve dimensie die zorg eigen behoort te zijn niet tot haar recht komt.
- Overbelasting van degenen die zorg verlenen (mantelzorgers).

Daarom is waakzaamheid en kritisch besef noodzakelijk.

Stelling:

Kerken dienen naast hulp te geven aan mensen in nood, ook te werken aan bewustwording, signaleren, pleitbezorging en het voeren van het publieke debat over de noden in de samenleving (kritische participatie).

Blok 3 – Toekomst van het diaconale werk als het om menskracht gaat.

Dit baseer ik mede op onderzoek dat ik doe naar het diaconale opbouwwerk in Amsterdam. Dit onderzoek is nog niet afgerond. Het onderzoeksrapport zal op de website van de Stichting Rotterdam geplaatst worden wanneer dit gereed is.

In 2015 ging de Protestantse Diaconie van Amsterdam over tot de aanstelling van enige diaconale opbouwwerkers. De financiering vond plaats vanuit de diaconie en enige fondsen, waaronder de Stichting Rotterdam. Het betrof hier een in Amsterdam nieuwe functie met een tweeledige taakstelling, te weten:

- Het ontwikkelen, organiseren en uitvoeren van activiteiten die de deelname van mensen in de eigen leefomgeving bevorderen;
- Het bevorderen van de inzet van de wijkgemeente in de wijksamenleving en het ondersteunen en toerusten van wijkdiakenen.

De redenen voor het aanstellen van deze diaconale opbouwwerkers waren:

- De nieuwe ontwikkelingen op het terrein van zorg en welzijn (zie tweede blok), die indringend de vraag stellen hoe kerk/diaconaat present kunnen zijn in de stad Amsterdam;
- De terugloop in kader en het vrijwilligersbestand;
- De behoefte om naast activiteiten op centraal niveau ook meer present te zijn in stadsdeel, wijk en buurt.

De invulling verschilde al naar gelang de context op het niveau van het stadsdeel en de mogelijkheden en onmogelijkheden van de desbetreffende wijkdiaconie. Het accent kan liggen op het ontplooiën van nieuwe activiteiten naast het werk van de wijkdiaconie (die daarover wel geïnformeerd is en soms met menskracht erbij betrokken) of op het versterken een verder ontwikkelen van het werk van de wijkdiaconie.

Er is echter wel een aantal gemeenschappelijke karakteristieken te vinden, zoals:

- Het leggen van verbindingen met andere organisaties en de overheid in het stadsdeel, wijk en buurt. Dat betreft organisaties op het terrein van zorg en welzijn, maar kan bijvoorbeeld ook een winkeliersvereniging zijn. Dan weet men waar men elkaar kan aanspreken en elkaar kan versterken. Daarbij merk ik op dat het van belang is om niet op te gaan in het systeem van zorg en welzijn, maar vanuit een betrokkenheid en eigen achtergrond een kritische functie te vervullen (de genoemde kritische participatie). Overigens is het opvallend dat ik bij het lezen van de verslagen en de interviews die ik

gehouden heb, geen voorbeelden ben tegengekomen van het niet willen samenwerken met kerk.

- **Gemeenschapsvorming** (dat sluit aan bij blok 2): het bieden van ontmoetingplekken. Het is daarvoor belangrijk dat kerken een herkenbare ruimte in de wijk hebben. Daar waar mensen ontmoeten kunnen allerlei initiatieven ontstaan met de mensen. De methode is er een van met mensen luisteren naar hun levensverhalen en daarvoor de tijd hebben. Elk mens telt daarbij en wordt met respect behandeld, hoezeer hij of zij ook van het dominante patroon in onze samenleving afwijkt. Dan kan in een gespreksgroep van mensen met een psychische aandoening hun levensverhalen en ervaringen, Bijbelse verhalen aan de orde komen die deze ervaringen in perspectief plaatsen. Al naar gelang de mogelijkheden en onmogelijkheden van mensen zijn zij zelf drager van het gebeuren. Zoals in een Taalcafé waar mensen die letterlijk uit alle windstreken komen om over een onderwerp met elkaar in gesprek te gaan de vaardigheid in het Nederlands vergroten. Of mensen met schulden die aan de hand van huishoudboekjes elkaars situatie bespreken.
- Naast deze 'kom-beweging' naar een kerkelijk gebouw, is er de 'ga-beweging' naar mensen toe, bijvoorbeeld door op de markt te staan of een straatfeest te organiseren.
- Het leggen van verbindingen tussen mensen in armoede en mensen die sociaal-economisch en sociaal-cultureel zich in een betere situatie bevinden. Het is van groot belang dat er plekken zijn waar mensen uit gescheiden werelden elkaar ontmoeten omdat zo aan betere verhoudingen in de samenleving gewerkt kan worden en aan het vergroten van de levensmogelijkheden van mensen in knelsituaties.
- Het is van belang om het diaconale werk te verbinden met de eredienst om enerzijds het waarom, het hoe en het waartoe van diaconale inzet op inspirerende wijze voor ogen te houden en anderzijds binnen de geloofsgemeenschap het appèl van de mensen in hoofd te doen klinken.

Het blijkt dat diaconaal opbouwwerk een belangrijke functie kan vervullen bij het ontwikkelen van diaconale activiteiten en het betrekken van vrijwilligers daarbij. Ik zou dit willen veralgemeniseren naar een algemene beleidsaanbeveling als het gaat om de toekomst van de kerk en het diaconaat: het is van belang om ook het diaconaat een professionele ondersteuningsstructuur te bieden mede met het oog op het betrekken van meer vrijwilligers. In elke specifieke context zal bezien moeten worden hoe die professionele ondersteuning vorm krijgt en op welke taken het accent ligt. Het kan door samenwerking tussen protestantse gemeenten uit verschillende dorpen, door oecumenische samenwerking (te denken valt aan de diaconale platforms), door in een predikantenteam een van de predikanten mede en diaconale taak te geven en zo valt er meer te bedenken.

Dat leidt mij tot mijn laatste stelling:

Voor een toekomstbestendig diaconaat is het nodig om een professionele ondersteuningsstructuur (dat wil zeggen met beroepskrachten) te ontwikkelen in verbinding met de inzet van vrijwilligers in concrete activiteiten.

Diaconale Lezing 2017

Prof. dr. H. Noordegraaf

‘Tien jaar diaconaal onderzoek’

Stichting Rotterdam wil, naar de bedoeling van haar oprichter de heer drs H.J. Bonda (1898-1966), uitdrukkelijk een fonds van protestants-christelijke signatuur zijn. Stichting Rotterdam verleent financiële bijdragen aan kerken, organisaties, instellingen of groepen die op sociaal terrein activiteiten ontplooiën, gericht op de samenleving, niet beperkt tot de eigen groep, kerk of gemeenschap.

De overtuiging van waaruit het fonds werkt, werd door de stichter als volgt verwoord: Wij moeten als Christenen streven naar recht ten behoeve van de naaste. Elk mens moet zijn uiterste krachten inspanssen om ongerechtigheid te voorkomen en om zijn door God gegeven opdracht te vervullen.

Stichting Rotterdam is opgericht in 1955.

Eerdere lezingen, vanaf 2008, kunt u vinden op de website van Stichting Rotterdam.

Ook deze tiende lezing zal met de sheets op deze website geplaatst worden.

www.stichtingrotterdam.nl/nl/lezingen-downloads/

Enige literatuur;

Handboeken diaconiewetenschap (interkerkelijke redactie) (mederedacteur en –auteur):

- Barmhartigheid en gerechtigheid (2004).
- Diaconie in beweging (2011).
- Diaconaal doen doordacht (presentatie op 2 februari 2018 in de Bergkerk in Amersfoort).
- Diaconia. Journal for the Study of Christian Social Practice.

Op de website van de Stichting Rotterdam onder meer:

- De diaconale C-factor. De betekenis van Calvijn voor het diaconaat (2009);
- Kerk en Wmo: de eerste vijf jaren (2007-2011). Een onderzoek naar kritische participatie van kerken in de Wmo (2012);
- Naar een inclusieve samenleving – de rol van het diaconaat. Een verkenning (2015).

Op de website van Kerk in Actie:

- Zorgzame Kerk. Kerkzijn in een participatiesamenleving. Evaluatief verslag van proefprojecten 2014-2015, Protestantse Kerk in Nederland/Kerk in Actie, Utrecht september 2015, Jac Franken & Herman Noordegraaf.
- Zorgzame Kerk. Kerkzijn in een participatiesamenleving. Vervolgonderzoek 2016, Protestantse Kerk /Kerk in Actie, Utrecht september 2016, Jac Franken & Herman Noordegraaf.

Voor meer informatie: <https://www.kerkinactie.nl/diakenen-zwo/zorgzame-kerk>

Stelling:

Het is van belang om een gezamenlijk gedragen visie op de roeping van de kerk te hebben, zowel voor het intern functioneren als voor de relatie met de samenleving, lokaal, regionaal en wereldwijd. Daarbij dienen de onderscheiden werkvelden in hun onderlinge relaties doordacht te worden

De Wmo heeft een impuls gegeven aan bezinning over de roeping van de kerk in de lokale en regionale samenleving en nieuwe initiatieven gestimuleerd, vooral gericht op gemeenschapsvorming in verbinding met ondersteuning en hulpverlening.

Stelling:

Kerken dienen naast hulp te geven aan mensen in nood, ook te werken aan bewustwording, signaleren, pleitbezorging en het voeren van het publieke debat over de noden in de samenleving (kritische participatie).

Voor een toekomstbestendig diaconaat is het nodig om een professionele ondersteuningsstructuur te ontwikkelen in verbinding met de inzet aan vrijwilligers in concrete activiteiten.

Dank voor uw aandacht en input en succes met uw (diaconale) activiteiten mede namens het bestuur van Stichting Rotterdam.

Voor meer informatie over Stichting Rotterdam kunt u kijken op www.stichtingrotterdam.nl

Heeft u vragen kunt u contact opnemen via postbus@stichtingrotterdam.nl